

Järjettömän politiikan esiinmarssi?

■ PAUL-ERIK KORVELA

Al Gore: *The Assault on Reason*.
Penguin Books 2007.

Presidentinvaalit George Bushille hävinnyt, ilmastoasioista Nobelpalkittu senaattori Al Gore esittää kirjassaan *The Assault on Reason*, että yhdysvaltalainen politiikka on muuttumassa tai jo muuttunut konkreettisesti järjettömäksi. Kaikki demokratian peruspilarit ovat uhattuina, kun politiikkaa hallitsevat järkevän kansalaiskeskustelun sijaan imagot, raha, televisio ja propaganda.

Demokratia perustuu keskustelun ideaaliin, jossa vastakkaisista näkemyksistä voidaan käydä mieliteenvaihtoa ja päättää toimenpiteistä, joihin ryhdytään. Tämä deliberatiivinen elementti on Goren mukaan sivuutettu Yhdysvalloissa, missä hallinto (tässä tarkoitetaan vielä George W. Bushin hallintoa) toimii tosiasioista välittämättä, vääristellen todistusaineistoa suuntaan jos toiseen – surullisimpana esimerkkinä Irakin sota.

Sodan perusteluksi riittivät saudi-arabialaisten suorittamien terrori-iskujen lisäksi utuiset kuvat hämäristä sylintereistä, joita Colin Powell esitteli YK:ssa. Vaikka kaikki tiedusteluelimet olivat yksimielisiä siitä, ettei Saddam Husseinillä ollut mitään tekemistä syyskuun yhdennentoista päivän iskujen kanssa, presidentti ja puolustusministeri vaativat keksimään yhteyden. Goren mukaan kaikki tieto, mitä olisi tarvittu ”oikean” päätöksen tekemiseen, oli kyllä saatavilla, mutta sitä ei haluttu käyttää.

Sota Saddamia vastaan itse asiassa siirsi huomion täysin pois niistä tahtoista, jotka todellisuudessa olivat iskujen takana. Sota ja sen perustelut on paraatiesimerkki siitä, mitä Goren mukaan Yhdysvalloissa on tapahtumassa.

Senaatissa oli Goren mukaan hiljaista, kun päätettiin Irakiin hyökkäämisestä. Siellä ei käyty mitään aitoa keskustelua sotaan lähdistä. Järjenkäyttö politiikan keskeisimpänä varantona on sivuutettu, vaikka edustuksellinen demokratia perustuu ajatukseen hyvin informoidusta ja järkevistä kansalaisesta. Gore näkeekin Yhdysvalloissa suuren muutoksen verrattuna sen perustajien ideaaleihin. Nämä yrittivät luoda monenlaisia järjestelmiä ja vastapainoja estääkseen yhden uskonnollisen ryhmittymän tai poliittisen puolueen tyrannian, rahan ylivallan ja kansan pelottelun.

Nykyisin tietyt Bushin kannattajaryhmät tekevät juuri sitä, mitä Yhdysvaltojen perustajat yrittivät estää. Vallan kolmijakoa hämärretään tietoisesti. Kansalle syötetään uhkakuvia toisensa jälkeen, eikä moni osaa erottaa oikeita uhkia tuotetuista. Järjenkäytön on korvannut pelon politiikka ja Jumalan johdatus. Esimerkkinä toimii Goren mukaan se seikka, että useimmat ihmiset ottavat mieluummin kalliimman matkavakuutuksen, joka maksaa korvauksia terroristien aiheuttamasta kuolemantapauksesta kuin halvemman, joka maksaa korvauksia minkä tahansa tekijän aiheuttamasta kuolemantapauksesta (sisältäen siis terroristiminkin).

Tietyt iskusanat tuottavat tietynlaista käyttäytymistä. Lisäksi terrorismin uhkaan liittyy to-

dennäköisyyden väheksyminen, eräänlainen käänteinen jättipotin logiikka. Jos saavutettava voitto on tarpeeksi suuri tai uhkaava vaara riittävän suuri, ihmiset unohtavat sen kuinka epätodennäköinen se on. Näitä uhkakuvia tuottavat ja käyttävät Goren mukaan hyväkseen Yhdysvaltojen uskonnollinen oikeisto ja toisaalta ulkopoliittiset ”haukat”.

Goren kuvaus maailmasta on osittain romantisoiva. Televisio, jota amerikkalaiset katsovat keskimäärin 30 tuntia viikossa, on syrjäyttänyt kirjan ja siten rationaalisen mielipiteenmuodostuksen. Areena, jossa kuka tahansa on voinut esittää ideoitaan, on muuttunut kampanjoinniksi. Televisio on syrjäyttänyt kirjan ideoiden tärkeimpänä esittämisforumina, mutta sen seurauksena ainoastaan rikkailla on mahdollisuus ostaa kallista televisionäkyvyyttä, jolla viesti saadaan perille. Tämä kuihduttaa keskustelua, koska ainoastaan tietyllä ryhmällä on mahdollisuus tuoda ideoitaan yleiseen keskusteluun. Samalla se lisää kampanjoijoiden rahoittajien vaikutusvaltaa. Mikä ei näy televisiossa, sitä ei ”ole olemassa”, ja toisaalta televisiossa näkyvä ”on olemassa” katsojille, vaikka se olisi tietoista manipulointia tai harhautusta. Lisäksi ero uutisten ja viihteen välillä on hämärtynyt.

Tätä voisi pitää romantisoivana tietysti siksi, että samanlaisia ongelmia on aina liittynyt myös kirjoihin ja sanomalehtiin. Ei kirjojenkaan kirjoittaminen ja julkaiseminen ole täysin ”vapaa” ja kaikille helppoa. Kirjoissa ja sanomalehdissä voi esittää monenlaista propagandaa, joka ei pidä paikkaansa. Samat ongelmat, jotka Gore näkee

liittyvän televisioon, liittyivät radioon ja 1920-luvulla. Gore asettaa kuitenkin toivonsa Internetiin vapaan kansalaiskeskustelun areenana, jossa vallitsee ideoiden meritokratia. Parhaat ideat saavat kansatusta riippumatta siitä, kuka ne esittää.

Goren mukaan media luo uhkakuvia ja tarpeita samaan tapaan kuin mainonta saa ihmiset ostamaan tuotteita, joita he eivät tarvitse. Median rooli politiikassa on tärkeä myös Suomessa. Erityisesti median rooli asialistojen ja teemojen asettajana (*agenda-setting*) on korostunut. Vaaliteemoja määräävätkin enemmän lehdet ja televisio kuin puolueiden varsinaiset vaaliohjelmat. Mutta onko suomalainenkin politiikka menossa ”järjettömään” suuntaan siinä merkityksessä, että järkevän keskustelun tuloksilla ei käytännössä ole merkitystä? Ovatko Goren huomiot yleistettävissä Yhdysvaltojen ulkopuolelle?

Valitettavasti tällaista voi tulkita tapahtuneen. En tarkoita, että olisi tapahtunut jokin suuri siirtyminen tai muutos, sillä politiikkaa on käytännössä aina harjoitettu mielikuvilla ja näyttäytymisellä mieluummin kuin järjellä, niin meillä kuin muuallakin. Poliittikka on pikemminkin retoriikan kuin logiikan aluetta, eikä siinä pyritä totuuteen. Kenties Suomessakin toteutetaan enenevässä määrin prosesseja ja projekteja, joiden järkevyyttä ei millään tavalla perustella. Korkeintaan viitataan johonkin kiistanalaiseen, kuten kansainväliseen kilpailukykyyn, josta kenelläkään ei oikeasti ole minkäänlaista käsitystä. Kilpailukyky ja tehokkuus riittävät perustelemaan mitä tahansa järjestömiä hankkeita, eikä koskaan ky-

sytä mihin kilpailukyvyyn ja parantuneen tehokkuuden tuomia säästöjä ja voittoja käytetään. Jotkin hankkeet saatetaan ajaa läpi, vaikka suurin piirtein kaikki valistuneet mielipiteet ovat niitä vastaan, eikä niiden puolesta ole pystytty esittämään oikeastaan yhtään järkevää argumenttia. Suomessa esimerkiksi käy Aalto-yliopisto, jossa kolmesta keskinkertaisesta korkeakoulusta yritetään luoda yksi kansainvälinen huippuyliopisto kahdessatoista vuodessa, kun kyseisen statuksen saavuttamiseen on mennyt esimerkiksi Cambridgeltä ja Oxfordilta satoja vuosia.

Globalisaatio on myös hyvä järjestöjen toimien perustelija. Kukaan ei oikein tiedä, mikä se on tai mitä se aiheuttaa, mutta se vain ”tulee” jostakin ja sen vuoksi ”meidän” on tehtävä raskaitakin muutoksia. Vaikka globalisaation väitetään vähentävän muun muassa kansallistalvion ja rajojen merkitystä, esitetään siihen liittyvät toimintasuunnitelmat ja kysymykset usein paradoksaalisesti muodossa ”kuinka meidän käy koventuneessa kansainvälisessä kilpailussa?” vaikka juuri on todettu sen vähentävän ”me”-näkökulman merkitystä. Järkeä tai deliberaatiota ei tarvita. Suomessa tosin ei liene havaittavissa siirtymää järjestä kohti uskoa, emotionaalista nationalismia tms.

Goren analyysin ongelma on siinä, että sama kritiikki politiikkaa kohtaan on esitetty jo aikojen jälkeen – harvemmin tosin poliitikkojen itsensä toimesta. Jo Platon kritisoi sofistia ja heidän retoriikkaansa siitä, että retoriikka on vahingollista ja vaarallista, koska sen avulla pystytään puolustamaan tai vastustamaan jotakin väittämää riippumatta siitä, onko kyseinen

väittäjä tosi vai epätosi. Epätosi saadaan näyttämään todelta ja tosi epätodelta. Goren esittämä kritiikki pohjaa tietysti enemmän teknologiaan. Televisio tekee propagandan ja epätoden retoriikan hyödyntämisen helpommaksi. Tämäkin ajatus on esitetty monta kertaa eri muodoissaan. Fasistien suosio perustui osittain siihen aikaan uuden massatiedotusvälineen eli radion hyödyntämiseen. Fasismia analysoineet (esimerkkinä Frankfurtin koulukunnan perustajien tietyt kirjoitukset) totesivat jo hyvin varhaisessa vaiheessa saman kuin Gore nyt.

Uudet joukkotiedotusvälineet vähentävät järjen ja debatin merkitystä politiikassa. Tässä mielessä on mielenkiintoista, että Gore asettaa toivonsa Internetiin vapaan kansalaiskeskustelun tulevana areenana. On myös tavallaan paradoksaalista, että samalla kun hän toteaa, että kansa on propagandan seurauksena helposti väärin käsitysten vallassa, hän asettaa kuitenkin toivonsa käyttäjien tuottamaan tiedonvälitykseen. Jos erittäin suuri osa amerikkalaisista edelleen uskoo (kuten Gore väittää) että syyskuun yhdennentoista päivän iskujen tekijät olivat irakilaisia, eikö heidän Internetiin tuottamansa informaatio sisällä samanlaisia virheitä?

Ehkä olisi syytä kiinnittää huomiota myös siihen, missä määrin Goren peräänkuuluttamaa ”aitoa kansalaiskeskustelua” on ollut ja missä määrin sen merkitys ulottuu esimerkiksi parlamenttidebatteihin. Goren näkemys liittyy ideaaliin, joka ei välttämättä ole koskaan toteutunutkaan. Jotkin parlamentaariseen demokratiaan sisältyvät käytännöt minivoivat debatin merkityksen, vaik-

ka se olisikin järjestelmään sisältyvä periaate. Ei parlamenteissakaan kovin usein tapahdu aitoa mielipiteenmuodostusta pidettyjen puheiden perusteella, vaan edustajat ovat jo päättäneet kantansa käsiteltävistä asioista, useimmiten vielä puolueen tasolla.

Politiikan ja järjen suhde ei myöskään ole kovin selvä. Renessanssin humanistit saattoivat vielä kuvitella, että *ratio* ja *oratio*, järki ja puhe, olisivat kiinteässä yhteydessä toisiinsa ja hyvä puhuja tai valtiomies olisi myös moraalisesti hyvä ihminen. Viimeistään Machiavellista asti tämä yhteys on asetettu kyseenalaiseksi. Samoin kaikenlainen pelottelu, vastustajien kuvaaminen barbaareina, oman asian esittäminen Jumalan tahtona jne. lienee aina ollut osa ”politiikkaa”. Gore puhuu paljon pelon vaikutuksista aivoihin, ja television katselijoiden ohjailtavuudesta tässä mielessä, mutta kenties relevantimpaa olisi ollut käsitellä yhteisön tasolla tapahtuvaa ”turvallistamista”.

Yhteisöt ovat sitä aina jossakin määrin käyttäneet. Järki ei myöskään ole niin monoliittinen ja yksiselitteinen kuin Gore antaa ymmärtää. Monesti järjevän ratkaisun kriteerit on mahdollista huomata vasta jälkikäteen, kun nähdään mihin omaksuttu linja johti. Lisäksi, mikä on yhdeltä kannalta järkevää, voi olla jonkun toisen mielestä järjetöntä. Goren analyysissä tuntuu olevan taustavireenä ajatus, että kaikissa tilanteissa olisi olemassa yksi paras vaihtoehto, joka voidaan löytää käymällä järkevää keskustelua. Toisinaan kuitenkin jo pelkkä tapahtumien nopeus estää asiallisen debatin käymisen. Toisaalta osa käsiteltävistä asioista on syytä pitääkin vähemmän julkisina. Po-

litiikka on toimintaa, joka tapahtuu aina riittämättömän informaation varassa. Poliitikassa tehdään myös kompromisseja ristiriitaisen intressien välillä, eikä toteutunut vaihtoehto välttämättä ole kenenkään mielestä paras vaihtoehto, koska kaikki ovat tinkineet kannastaan. Poliitiikka on myös tulevaisuusorientoitunutta, jolloin päätöksiin liittyvät epävarmuustekijät ovat suuria. Rationaalinen debatti voi auttaa vaihtoehtojen valinnassa, mutta politiikkaan liittyy myös emotionaalisia Aspekteja. Vaikka jokin yhteinen hyvä voitaisiinkin määritellä, suuri osa ihmisistä preferoi mieluummin pientä hyötyä itselle kuin suurta muille.

Goren kirja on ajankohtainen puheenvuoro, mutta erityisen vahvasti sidoksissa Yhdysvaltojen kontekstiin. Sen kuvaamia tendenssejä ei ole kovin helposti havaittavissa muissa maissa, ainakaan samassa mittakaavassa. Lukiessa syntyy ainakin politiikan tutkijalle sellainen kuva, että tässä kerrotaan nyt erittäin vanhaa tarinaa uudestaan. Ehkä politiikan tietyt piirteet ovat todella räikeimmillään Bushin hallinnon toimissa, mutta ei niissä mitään varsinaisesti uutta ole. Jo se, että Gore siteeraa jatkuvasti Yhdysvaltojen perustajien aatteita kritioidäkseen niillä Bushin hallintoa, kertoo siitä, että samantyyppisiä ongelmia oli myös tuolloin.

Kirjoittaja on yhteiskuntatieteiden tohtori ja toimii valtio-opin yliassistenttina Jyväskylän yliopistossa. Hän kuuluu Suomen Akatemian huippututkimusyksikköön "Poliittinen ajattelu ja käsitemuutokset".